

Ortadoğu'da Derinleşen Kriz Koronavirüs, Düşen Petrol Fiyatları ve Yönetilemeyen Ülkeler - Meliha Benli Altunışık

Tüm dünyaya yayılan koronavirüs Ortadoğu'da da birçok ülkede bireysel ve toplumsal sağlığı tehdit ediyor. İran'daki salgın, sonuçları açısından İran'ı küresel düzeyde salgından en fazla etkilenen ülkelerden biri yaparken, bölgedeki diğer ülkeler de krizden artan şekilde etkileniyorlar. Virüsün gerçekte ne kadar yaygın olduğunu tespit edecek politika ve araçların eksikliği ve bazı ülkelerde konuyla ilgili şeffaf bilgi paylaşımının sınırlı olması gibi nedenlerle bölgede virüsün etkilerini tüm boyutlarıyla bilmek mümkün değil. Bu anlamda yaşananların etkileri ancak salgın bittikten ve hayat normale döndükten sonradaha iyi anlaşılacak. Fakat şimdiden bu salgının bölgesel siyaset ve jeopolitik üzerine ne gibi etkileri olacağı konusunda bazı çıkarımlar yapmak mümkün.

Küresel salgının sonuçlarından biri Ortadoğu'da etkisini şimdiden hissettirmeye başladı bile; petrol fiyatları son 20 yılın en düşük seviyesine düştü. Bu durum bölgeyi derinden etkileyecek. Petrol fiyatlarının düşmesi genel olarak bir süredir azalan talep nedeniyle başladıysa da virüs salgınının önce en önemli petrol ithalatçısı olan Çin'i vurması, daha sonra tüm dünyada talep düşüklüğü yaratması yaşadığımız 'petrol krizi'nin en önemli nedeni. Bir süredir azalan petrol talebinin daha da azalacağını öngören OPEC, 5 Mart 2020 tarihinde toplanarak üretim kotalarını azaltma kararı almak istedi. Fakat, OPEC ülkesi olmamakla beraber en önemli petrol üreticilerinden biri olarak üç yıldır OPEC ülkeleri ile istişare içinde olan ve bu nedenle OPEC toplantılarına katılan Rusya, petrol üretimini kısmayacağını ilan etti. Bu hamlenin kendisine gelir ve pazar payı kaybettireceğini düşünen Suudi Arabistan, Rusya'nın restini gördü ve artırdı; üretimi kısmak bir yana üretimi artırarak petrol fiyatlarında bugünlerde gördüğümüz düşüşe neden oldu.

Zaten bir süredir düşen fiyatlar nedeniyle zor durumda olan ABD'li kaya gazı üreticileri hele ki bu fiyatlarla üretimi sürdüremezler.

Bu durum çok uzun bir süre sürdürülemez görülüyor. Zaten bir süredir düşen fiyatlar nedeniyle zor durumda olan ABD'li kaya gazı üreticileri hele ki bu fiyatlarla üretimi sürdüremezler. Suudi Arabistan ve Rusya için de bu fiyatlara uzun süre dayanmak mümkün değil. Ancak bu işin içinden nasıl çıkılacak, o da belli değil. Suudi Arabistan'ın yeni bir 'petrol savaşı' başlatması Muhammed bin Salman'ın başa geçtiğinden beri görmeye başladığımız riskli ve öngörülemez politikalarından biri gibi görünüyor. Sonuçta bu savaşı kim kazanacak göreceğiz. Fakat asıl mesele sonunda petrol fiyatları üretim kısma ya da talepte bir miktar artma ile biraz yukarı çekilebilse de koronavirüs nedeniyle dünyanın durgunluğa gireceğinden söz edilen bu dönemde fiyatların çok yükselmeyeceği de açık.

O halde bu durum kimin için kriz? Bu kriz petrol üreten ülkelerin krizi ve bunların önemli bir kısmı da Ortadoğu bölgesinde. Üstelik petrol aslında çok da entegre olamamış olan bu bölgede ülkeleri birbirine bağlayan, dolayısıyla sadece petrol üreten ülkeleri değil, diğerlerini de etkileyen bir meta. Dış yardım, işçi göçü ve

yatırımlar vasıtasıyla tüm bölgeye yayılan bir rant. Yine de petrol fiyatlarının düşüşü öncelikle petrol ihracatçısı ülkeleri etkiliyor. Zira, bu ülkelerin ekonomileri yıllarca uyguladıkları gelir çeşitlendirme politikalarına rağmen hala büyük ölçüde petrol gelirlerine bağlı. 2019 yılı verilerine göre petrol Suudi Arabistan'ın gelirlerinin yaklaşık %70'ini, ihracatının ise yaklaşık %80'ini oluşturuyor ([IMF, 2019](#)). Üstelik petrol dışı sektörler de büyük ölçüde devletin petrolden kazandığı gelirlerle destekleniyor.

Bölgenin diğer iki önemli petrol ülkesi İran ve Irak da hala büyük ölçüde petrol gelirlerine bağlı olmanın yanında zaten uzun zamandır başka sorunlarla da karşıya karşıyalar. İran'a uygulanan ABD ambargosu, Irak'ta süregiden güvenlik sorunları ve istikrarsızlık, bu ülkeler için petrol fiyatlarındaki düşüşün çok daha ağır etkileri olacağını işaretlerini veriyor. Umman ve Bahreyn ise uzun zamandır ekonomik sorunlarla başa çıkmaya çalışıyorlar ve bu anlamda çok daha savunmasız durumdadır.

Bölgede ekonomisini en fazla çeşitlendiren ülke olan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ise çeşitlendirme politikaları sonucu ortaya çıkan petrol dışı sektörlerde de farklı bağımlılıklar yaratmakla, dolayısıyla yine dış faktörlere fazlasıyla bağlı olmakla eleştiriliyor (Haouas ve Heshmati, 2014). Kaldı ki varil fiyatı 20 dolara düşen petrol fiyatları BAE'nin ekonomisi için de büyük riskler yaratıyor. Zaten bütün bu ülkeler 2019 yılında petrol fiyatları düşmeye başlayınca sorun yaşamaya başlamış ve harcamaları kısma yoluna gitmişlerdi. O dönemde yine de kimse fiyatın 20 dolar civarına düşeceğini beklemiyordu.

Bu ülkeler için bir başka sorun da yaşanacak küresel krizin, başka ülkelerdeki yatırımlarının gelirlerini azaltması olacak. Koronavirüs salgını ile başlayan krize karşı pek çok ülke yeni ekonomik tedbirleri hayata geçirmeye başladı. Bölgede de Suudi Arabistan, BAE ve Katar şimdiden özel sektöre destek paketlerini açıkladılar.

Öte yandan, BAE Ekim'de Dubai'de yapılacak [Expo 2020](#), Suudi Arabistan ise Kasım'da yapılacak [G20 zirvesi ile ilgili endişeler](#) yaşıyor. Petrol fiyatlarının

düşüşü ve dünya ekonomisinin daralması gibi sorunlar Ortadoğu'daki petro-devletlerin sadece ekonomik problemler değil, geçmişte de olduğu gibi siyasi problemlerle de karşı karşıya kalabileceklerinin ilk işaretleri. Siyasi sistemlerini rant dağıtımını üzerine kuran bu devletler, genel olarak dağıtılacak rant azalınca siyasi krize giriyorlar. Arap Baharı döneminde siyasi çalkantılardan baskı politikalarının yanında, para dağıtarak da kurtulmuşlardı. Fakat durum şimdi farklı.

Ortadoğu'nun petrol ihraç eden ülkelerinin ekonomik sıkıntıları genel olarak bölgeye de yansiyacaktır. Bölge ülkelerinin birçoğu zaten sosyoekonomik zorluklar içinde. Uzun süredir dünyanın en borçlu ülkelerinden biri haline gelmiş olan Lübnan, 1975-1990 iç savaşından beri en kötü ekonomik ve finansal krizini yaşıyor. O kadar ki, sonunda hükümet geçenlerde borcunu ödeyemeyeceğini ilan etmek zorunda kaldı. Petrol üreticisi olmayan diğer Arap ülkeleri de ciddi ekonomik krizle karşı karşıya. Rami G. Khoury'nin son dönemdeki çalışmaları bu ülkelerin insani gelişme açısından felaket durumda olduğunu gözler önüne seriyor (Khoury, 2019).

Petrol fiyatlarının düşmesi bu ülkeleri de etkileyecek ve sosyoekonomik ve siyasi problemleri daha da artıracaktır. Gösteriler şimdilik koronavirüs salgını nedeniyle dursa da bir süredir bölgede '2. Arap Baharı' veya 'Arap Baharı 02' denilen bir süreç yaşanıyor. İlkinden neredeyse 10 yıl sonra ilk dalgadan az etkilenen bazı ülkelerde son dönemdesokak gösterilerine şahit olduk. Sudan, Cezayir, Fas, Irak, Ürdün ve Lübnan'da son zamanlarda yaşananlar aslında devam eden, hatta daha da kötüleşen sorunlara tepkiye işaret ediyor.

2011-12 ayaklanmalarından bu yana, o isyanlara yol açan nedenler ortadan kalkmadı. Üstelik bugünün göstericileri geçmişte yaşananlardan ders çıkarmış görünüyorlar. Öncelikle sadece liderin gitmesinin fazla bir şeyi değiştirmeyeceğini anlamış durumdalar; o nedenle de çok daha yapısal değişiklik talepleri var.

Daha da önemlisi, protestocular mücadelelerini önceki dönemde farklı devletlerin kullanıma soktuğu mezhepsel öyküye malzeme etmemek için direniyorlar. Irak'ta

protestolar güyaülkedeki yeni düzenin koruduğu düşünölen Şii bölgelerde yükseliyor. Lübnan'da ise her mezhepten protestocular yıllardır siyaseti ve ekonomiyi ellerinde tutan farklı mezhepsel grupları temsil eden siyasi elite hesaplaşıyor.

Fakat protestocular gibi devletler de daha önceki dönemden gerekli dersleri çıkarmış görünüyorlar ve bu sefer protestoları daha da fazla güç kullanarak bastırma yoluna gidiyorlar. Salgın şimdilik protestolara ara verdimişse de salgının mevcut problemleri daha da derinleşeceği düşünölürse, salgın sonrasında bölgede ciddi bir siyasi krizle karşı karşıya kalınma ihtimali oldukça yüksek.

Yakın geçmişte petrol gelirleri Suudi Arabistan, BAE ve İran gibi petrol üreticisi ölkelerin bölgesel politikalarını sürdürmelerinin de bir aracı olmuştü.

Son olarak gelirlerin düşmesi, bazı ölkelerin bölgesel politikalarını da önemli şekilde etkileyebilir. Yakın geçmişte petrol gelirleri Suudi Arabistan, BAE ve İran gibi petrol üreticisi ölkelerin bölgesel politikalarını sürdürmelerinin de bir aracı olmuştü. Örneđin, Arap Baharı sonrası bu ölkeler petrol gelirleri sayesinde farklı ölkelerde iç savaşlara taraf oldular, çeşitli gruplara silah ve para desteği sağladılar, Mısır'daki Sisi rejimi gibi rejimleri ayakta tuttular. Gelirlerinde yaşanacak bir daralma, bu ölkelerin bölgesel krizlerde eski rollerini oynayamayacakları anlamına gelebilir.

Bu ölkeler iç politikada da sorunlar yaşarsa, bölgesel müdahaleci rollerini içerdeki tepkileri yumuşatmak için kullanmak isteyebileceklerse de orta vadede oldukça masraflı olan bölgesel politikalarını değiştirmek zorunda kalacaklardır. Ortadoğu'da Suriye, Libya ve Yemen'de yaşanan iç savaşların çok katmanlı ve çok aktörlü yapısı göz önüne alınırsa ve bölgesel yarışın sıfır toplamlı yapısı hatırlanırsa, sadece bazı ölkelerin politikaların değişmesiyle çatışma alanlarının istikrara kavuşacağını düşünmek mümkün değil. Fakat, bu tür gelişmelerin çatışmaların dönüşümüne nasıl katkıda bulunacağını düşünmek anlamlı görünüyor.

Arap Baharından sonra bölgede ortaya çıkan siyasi ve jeopolitik ortam büyük istikrarsızlık getirmişti. Bölgesel ve bölge dışı aktörlerin müdahaleleriyle daha da karmaşıklaşan iç savaşlarla çökmüş devletler, ekonomik problemler ve siyasi çalkantılarla boğuşan rejimler, kullandıkları araçlar ve askeri güç kapasiteleri ile gittikçe karmaşıklaşan ve hem kendi aralarında hem de devletlerle geçici ittifaklar kuran devlet-dışı aktörler ve göçmen krizi yeni bölgesel jeopolitiğin ana unsurlarını oluşturuyor. Bölge dışı aktörlerin bölge politikaları da mevcut karmaşaya katkıda bulunuyor. Şimdi ise düşen petrol fiyatları ve koronavirüsün yaygın toplumsal etkileri ile bölgede krizin daha da derinleşeceğini tahmin edebiliriz.

Kaynakça

Haouas, Ilham ve Almas Heshmati (2014). "[Can the UAE Avoid the Oil Curse by Economic Diversification?](#)", *IZA Discussion Papers*, No. 8003. Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA).

Khoury, Rami G. (2019). "[Poverty and Inequalities Continue to Plague Much of the Arab Region](#)", *IEMed Mediterranean Yearbook*.

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Ortadoğu'nun uluslararası ilişkileri, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, Rantiye devletler konuları üzerinde çalışmaktadır.